

EKONOMINIO BENDRADARBIAVIMO IR PLĖTROS
ORGANIZACIJOS EKSPERTŲ ATLIKTOS
LIETUVOS ŠVIETIMO POLITIKOS APŽVALGOS
REKOMENDACIJOS

ŠVIETIMO APRŪPINIMO CENTRAS
2002

UDK 37.014
Ek 45

Ištraukos verstos iš knygos
„Reviews of National Policies for Education.
Lithuania. Education and skills“
OECD, 2002.

ISBN 9986-03-484-1

IŽANGOS ŽODIS

Nuo pat nepriklausomybės pradžios švietimo reformos kūrėjai ir aktyvūs vykdytojai kuria atvirumu, kuo platesnėmis profesionalų žiniomis, bendradarbiavimo kultūra grįstus santykius, kurie skatina nuolat apmąstyti švietimo procesus ir veiklą. Tuo tikslu nuolat inicijuojama įvairi švietimo reformos sričių vertinimo bei įsivertinimo veikla.

Švietimo specialistų pastangomis kuriama švietimo priežiūros, švietimo valdymo informacinė sistema teikia vis daugiau galimybių rasti profesionaliai vadybai, duomenimis grįstiems sprendimams, Europos švietimo uždavinius ir Lietuvos piliečių poreikius atitinkančiai kaitai. Norėdama pamatyti realius reformuojamos švietimo sistemos pokyčius, Lietuva dalyvauja tarptautiniuose lyginamuosiuose tyrimuose, kurie teikia galimybę palyginti mūsų bei kitų šalių rezultatus, o laikui bėgant, įvertinti Lietuvos pažangą. 1995 m. Lietuva, dalyvaudama Trečiajame tarptautiniame matematikos ir gamtos mokslų tyrime (TIMMS), analizavo 7–8 klasių moksleivių gebėjimus ir žinias. Gauti rezultatai padeda tobulinti bendrąsias mokymo programas, vadovėlius. 1999 m. vykdant pakartotinį (TIMMS–R) tyrimą jau buvo matyti permainų: rezultatai akivaizdžiai pagerėjo. Nacionaliniai tyrimai apima tokias sritis kaip specialiųjų poreikių asmenų ugdymas, moksleivių tėvų požiūris į švietimo reformą, moksleivių žalingųjų įpročių tyrimas. 1996 m. įkurtas Nacionalinis egzaminų centras nagrinėja brandos egzaminų duomenis, kuria egzaminų ir diagnostinio testavimo politiką. Patikimų duomenų apie bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių pasiekimus, ugdymo proceso kokybę, mokymo bazę teiks diegiamas bendrojo lavinimo mokyklų vidaus ir išorės auditas, švietimo politikos analizė.

Labai reikšmingas tarptautinis vertinimas yra 1999–2000 m. vienos iš pačių autoritetingiausių tarptautinių organizacijų, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO; Organization for Economic Co-operation and Development, OECD), atlikta Lietuvos švietimo sistemos ir vykdomos reformos analizė. Išleista svari 276 puslapių apžvalga „Reviews of National Policies for Education. Lithuania. Education and skills“, OECD, 2002 – pirmasis ekspertinis Lietuvos švietimo sistemos pokyčių vertinimas nuo nepriklausomybės atgavimo iki šių dienų. EBPO ekspertai Lietuvos švietimo grandžių (nuo ikimokyklinio ugdymo iki aukštojo mokslo ar visą gyvenimą trunkančio mokymo) veiklą

ir rezultatus vertino atsižvelgdami į Lietuvos ekonomines, socialines, kultūrinės ir politines aplinkybes. Mūsų šalies laimėjimai lyginami su kitų Rytų ir Vidurio Europos šalimis. (Panašūs vertinimai yra paskelbti ir apie padėtį Latvijoje, Estijoje ir Rumunijoje.)

EBPO ekspertų darbas bei rengiamos išvados Lietuvoje susilaukė daug dėmesio. Dar oficialiai nepaskelbtas šis dokumentas buvo cituojamas bei įvairiai interpretuojamas.

Ekspertai pažymi, kad pagrindinio Lietuvos švietimo dokumento – 1992 metų Lietuvos švietimo koncepcijos – nuostatos yra vykusiai įgyvendinamos ir plėtojamos. Lietuvos švietimo koncepcijoje suformuluoti pagrindiniai Lietuvos švietimo reformos tikslai, sukurta nauja švietimo vizija tapo pagrindu švietimo reformos uždaviniams parengti. EBPO ekspertų grupė pažymi, kad Lietuvos švietimo sistemą siekiama pertvarkyti labai iš esmės, todėl tai bus ilgai trunkantis procesas, prireiks nuoseklių ir gerai apgalvotų veiksmų. Pateiktoje apžvalgoje daugelis reformos darbų vertinami teigiamai, pažymima, kad kuriami šiuolaikinio lygio strateginiai švietimo dokumentai. Taip pat minima, kad padaryta pažanga yra tik dalis viso darbo, tad reformos turi būti tęsiamos, bet atsižvelgiant į ateitį, t. y. numatant ir gerai pasveriant jų padarinius.

EBPO ekspertų grupė pažymi, kad Lietuva, kaip nedidelė ir jauna valstybė, švietimą turėtų laikyti prioritetine sritimi, investuoti į žmogiškuosius išteklius. Tuo tikslu būtina Lietuvos švietimo sistemą pritaikyti prie šiandienos poreikių, darbo rinkos bei strateginių Lietuvos Respublikos raidos tikslų. Tai reiškia, kad švietimo reforma turi eiti išvien su kitomis reformomis.

Nors Lietuvos švietimo sistemos pertvarka vertinama teigiamai, į tam tikras švietimo sritis EBPO ekspertai vis dėlto siūlo atkreipti dėmesį ir pateikia rekomendacijų dėl švietimo kokybės, mokymosi prieinamumo, švietimo sistemos suderinamumo, infrastruktūros atnaujinimo, finansavimo, savivaldos stiprinimo.

Reikia paminėti, kad šios EBPO rekomendacijos buvo pateiktos 2000 metais, tad padėtis per pastaruosius metus gerokai pasikeitė – jau vykdoma nemaža projektų, susijusių su tomis švietimo reformos sritimis, į kurias buvo siūloma atkreipti daugiau dėmesio: įgyvendinama nauja vadovėlių rengimo politika, labai daug padaryta aprūpinant mokyklas kompiuteriais, skatinama savivaldos plėtra, siekiama kuo didesnio mokyklų savarankiškumo, kritikuotas mokyklų inspektavimas keičiamas mokyklų vidaus ir išorės auditu, užsakoma mokslinių tyrimų švietimo procesams, pedagogų, moksleivių ir tėvų nuostatoms įvertinti. Analizuojant kiekvieną EBPO ekspertų rekomendacijų skiltį galima pateikti nemažai faktų, įrodymų, kad darbai pradėti arba gerokai pasistūmėta į priekį.

Atsižvelgdami į galimybes šiame leidinyje skelbiame ne visą ataskaitą, o kai kurias EBPO rekomendacijų ištraukas, kurios yra problemišiausios, vertos diskusijų ir suderintų tolesnių mūsų darbų. Tai rekomendacijos dėl mokymo turinio, pedagogų kvalifikacijos tobulinimo, vadovėlių politikos, vertinimo, švietimo grandžių suderinimo.

Lietuvoje toliau sistemingai vykdoma švietimo reforma, kurios įgyvendinimas neturėtų nutrūkti ir ateityje. Vienose srityse pokyčiai vyksta sparčiau, sėkmingiau, kitose susiduriama su sunkumais, tačiau švietimo ateities vizija nekinta. Reformos tęstinumą laiduoja plačiai svarstomi naujos redakcijos Švietimo įstatymo bei Lietuvos švietimo plėtotės strateginių nuostatų projektai, ilgamečiai planai, kuriuose numatoma toliau nuosekliai tęsti jau prieš keturiolika metų pradėtą pertvarką.

Dainius Numgaudis

Švietimo ir mokslo ministerijos
valstybės sekretorius

Pratarmė

Lietuvos perėjimas į pliuralistinės demokratijos ir rinkos ekonomikos sanklodą pasižymi itin dideliais ir svarbiais ekonominiais, socialiniais ir politiniais pokyčiais. Šio proceso metu Lietuvos gyventojų gabumai, gebėjimai ir žinių lygis vaidina lemiamą vaidmenį, todėl švietimo srityje ir būtinos tokio plataus užmojo reformos. Nuo pat nepriklausomybės atgavimo švietimas Baltijos valstybėse yra prioritetinė sritis. Lietuva, maža ribotų gamtos išteklių šalis, savo žmogiškuosius išteklius suvokia kaip didelę vertybę stojant į Europos Sąjungą ir rengiantis konkurencijai pasaulinėje rinkoje.

Šioje ataskaitoje pateikiamas visapusiškas vaizdas tos reikšmingos pažangos, kurią padarė nepriklausomybė atgavusi Lietuva diegdama švietimo reformą. Keičiamas mokymo turinys (nauja programų struktūra ir jų turinys), vyksta pokyčiai švietimo sistemoje, institucijose (nauji švietimo institucijų tipai, pertvarkytas mokyklų tinklas), kuriami nauji valdymo ir švietimo sistemos finansavimo principai. 1992 metais Lietuva parengė Bendrąją švietimo koncepciją, kurioje pateikiama švietimo reformos programa. Nors buvo laikomasi pagrindinių Koncepcijos nuostatų, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO, angl. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) ekspertai sutinka su Lietuvos Vyriausybės išvadomis, kuriose teigiama, kad, nepaisant pasiektos pažangos, reforma ne visada buvo grindžiama visapusišku ir viešai remiamu požiūriu į Lietuvos švietimo sistemą ir jos funkcionavimą. Problemos buvo sprendžiamos atskirai, neatsižvelgiant į visos švietimo sistemos perspektyvą. Patobulinta Bendroji koncepcija, kurią remia Lietuvos Prezidentas, nurodo bendras reformos gaires ir konkrečius žingsnius sprendžiant likusius švietimo politikos klausimus kiekviename švietimo sistemos lygmenyje. Šioje EBPO ataskaitoje apžvelgiamas išpūdingas šiuolaikinis mąstymas, kurio rezultatas – šie švietimo politikos teiginiai, pritariama nacionalinei strategijai ir pateikiama patarimų švietimo prieinamumo, lygių galimybių, kokybės, naujų technologijų įdiegimo, valdymo decentralizavimo ir finansinių išpareigojimų klausimais.

Ataskaitoje remiamasi medžiaga, kurią parengė Lietuvos specialistai, ir informacija, gauta lankantis švietimo įstaigose. Joje pateikiama bendra Baltijos regiono švietimo sistemos apžvalga, taip pat apžvelgiama visa

Lietuvos švietimo sistema, nuo ikimokyklinio ugdymo iki aukštojo mokslo ir visą gyvenimą trunkančio mokymosi. Šie sektoriai ataskaitoje analizuojami ekonominio, socialinio ir politinio Lietuvos gyvenimo požiūriu. Paskutiniame skyriuje, aptariančiame strategijos dalykus, apibendrinamos konkrečios rekomendacijos, kalbama apie tai, kaip švietimo politika gali ir turi būti kuriama visos sistemos pagrindu, nepamirštant prieinamumo ir lygybės, kokybės, efektyvumo ir valdymo prioritetų.

Šią švietimo politikos apžvalgą pagal Baltijos regioninę programą atliko EBPO Bendradarbiavimo su valstybėmis ne narėmis centras. Išvados ir rekomendacijos buvo aptartos specialiaame Švietimo komiteto posėdyje, įvykusiame 2000 metų birželio 26 ir 27 dienomis Suomijos sostinėje Helsinkyje. Ataskaitoje pateikiami ir pagrindiniai šių diskusijų klausimai.

Apžvalgą parengusioje darbo grupėje dalyvavo: Aims McGuinness (Jungtinės Amerikos Valstijos), pagrindinė pranešėja Johanna Crighton (Nyderlandai), Boris Galabov (Bulgarija), Constantine Tsolakidis (Graikija), Maree Bentley (Australija), Jerzy Wisniewski (Lenkija), Peter Darvas (Pasaulio Bankas), Henrik Faudel (Europos mokymo fondas) ir Ian Whitman (EBPO sekretoriatas).

Ši leidinį skelbti leido EBPO Generalinis sekretorius.

Eric Burgeat

EBPO Bendradarbiavimo su valsty-
bėmis ne narėmis centro
Direktorius

Privalomojo ir bendrojo lavinimo rekomendacijų santrauka

Ugdymo turinys

- Pabrėžti integruojamojo ir tarpdalykinio mokymo ir mokymosi svarbą. Dabartinė ugdymo turinio struktūra ir jo vertinimas vis dar labai orientuoti į atskiras disciplinas.
- Padėti mokytojams geriau pasinaudoti ta ugdymo turinio dalimi, kurią gali planuoti pačios mokyklos (apie 10–25% turimų valandų).
- Pagrįsti privalomojo mokymosi pratęsimą iki 10 metų ir pakoreguoti 10 klasės programas taip, kad jos tiktų visiems mokiniams, ne tik gabiausiems. Reikia taip pat išsiaiškinti, kokią įtaką privalomasis dešimtmetis mokymas turės trejų ir ketverių metų profesinio ugdymo turiniui.
- Dar kartą apsvarstyti galimas profiliavimo pasekmes, ypač:
 - a) galimybes įdiegti jį mažose kaimo mokyklose ir
 - b) riziką, kad net didelėse miesto mokyklose mokiniai ne visada galės pasirinkti įvairių profilių disciplinas, nes jų mokyklose disciplinos bus griežtai atskirtos pagal profilį.

Vadovėliai

- Nedelsiant sukurti Lietuvos vadovėlių politiką. Ji turėtų būti kuriama nacionalinio forumo pagrindu, dalyvaujant ir valstybiniam, ir privačiajam sektoriui.
- Peržiūrėti ir gerokai supaprastinti (arba palaipsniui panaikinti) 35 pakopų aprūpinimo vadovėliais procedūrą. Reikia rasti geresnį ir greitesnį būdą, laiduojantį mokiniams ir mokytojams platesnį pasirinkimą prieinamos kainos, geros kokybės vadovėlių, atitinkančių nacionalinį ugdymo turinį, nacionalinius standartus ir naujus vertinimo reikalavimus.
- Pasvarstyti, ar Švietimo ir mokslo ministerija turėtų taip aktyviai dalyvauti užsakant vadovėlius, nustatant jų kainą, užmokant leidėjams, nors faktinis finansinis jos indėlis yra mažiau kaip 14%. Be jokios abejonės, privatusis sektorius perimtų visą šį procesą, jei jam būtų suteikta tokia galimybė; galbūt reikėtų atsisakyti kokio nors rudimentinio patvirtinimo mechanizmo, tačiau nėra jokių įrodymų, kad dėl to švietimo sistemoje atsirastų „prastos“ knygos.

- Mažų mažiausiai pasvarstyti, ar nereikėtų nukreipti ŠMM įnašo į vadovėlių kainą (dabar maždaug 20 Lt metams vienam mokiniui, t. y. apie 14% vidutinės tikrosios kainos – 150 Lt) į skurdesnius rajonus. Skirti vyriausybės dotaciją (1999 metais skirta 13,5 milijonų Lt, arba 3 893 295 eurų) tiems, kuriems jos labiausiai reikia, būtų geresnis sprendimas negu skirti 14% visiems mokiniams.
- Pasidomėti kitų pereinamojo laikotarpio šalių praktika, kur vadovėlių finansavimo ir platinimo klausimas buvo sprendžiamas įvairiai. Pavyzdžiui, Rumunijoje taikoma kompromiso sistema: privatus leidėjas pateikia tiksliai savo siūlomų knygų maketų kopijas ir dalyvauja konkursuose, varžydamiesi dėl kontraktų, kuriuos paskiria Vadovėlių tvirtinimo valdyba pagal nepriklausomų ekspertų rekomendacijas. Laimėjusieji kontraktus leidėjai privalo išleisti pakankamą skaičių jau tikrų knygų, kurios išsiuntinėjamos po visą šalį į knygų parodas, kad mokytojai su jomis susipažintų prieš pateikdami užsakymą. Kuriamą sistemą nemokamai aprūpinti vadovėliais neįgalinčius jų nusipirkti. Lenkijoje mokiniai perkasi knygas knygynuose; Latvijoje ir Estijoje numatytos nedidelės decentralizuotos lėšos knygoms pirkti ir valstybė čia jau nebevaidina pagrindinio vaidmens. Kitose šalyse (pavyzdžiui, Moldovoje) taikoma užmokesčio už naudojimąsi knygomis sistema: tėvai moka tik už naudojimąsi knyga vienerius metus (t. y. 25% knygos, kuria bus naudojama 4 metus, kainos) ir vėliau grąžina knygas mokyklai.
- Naudojimas knygomis kelerius metus tikrai bus svarbi sistemos dalis ateityje. Jei Lietuvoje bus įdiegta užmokesčio už naudojimąsi tvarka, ji bus veiksminga tik tada, jei mokykloms bus suteikta teisė tvarkytis pačioms – jos gali geriausiai užtikrinti, kad neįgalintys nusipirkti knygų mokiniai gautų jas veltui arba už mažesnę mokestį.

Kompiuteriai mokyklose

- Reikalingas ilgalaikis nacionalinis generalinis dokumentais patvirtintas planas užtikrinti, kad lėšos iš įvairių fondų (iš visų šaltinių, įskaitant tarptautinius rėmėjus), skirtos mokykloms kompiuterizuoti, būtų panaudojamos kuo tiksliau. Tokio plano parengimą turėtų skatinti šalies švietimo poreikiai ir reformos darbotvarkė, o ne stojimo į Europos Sąjungą reikalavimai.

- Pasiekus pakankamą įrangos lygmenį, reikėtų pereiti nuo informatikos kaip disciplinos prie informacinių ir ryšio technologijų įdiegimo į atskiras disciplinas. Tam reikėtų konkrečių IRT taikymo nuorodų nacionalinėse – ypač vidurinėje mokykloje dėstomų disciplinų ir mokytojų kvalifikacijos tobulinimo – programose.
- Pedagoginiai universitetai, rengdami visų lygių mokytojus pagal visas savo programas, turėtų kreipti daugiau dėmesio į IRT taikymo metodikas. Artimiausių metų planai turėtų numatyti daugiau valandų mokytojų, ypač kaimo mokyklų, kvalifikacijai tobulinti IRT srityje.

Pedagogų rengimas

Kvalifikacijos tobulinimas

- Įsteigti siūlomą Kvalifikacijos tobulinimo kokybės vertinimo centrą Švietimo ir mokslo ministerijoje ir sudaryti nacionalinį sąrašą švietimo įstaigų, galinčių teikti kvalifikacijos tobulinimo programas, kurios atitiktų Lietuvos švietimo reformos darbotvarkės tikslus.
- Skatinti pedagogus, švietimo įstaigas, regionus ir kvalifikacijos tobulinimo programų teikėjus laikytis šio Centro kvalifikacijos kėlimo standartų. Ar vertinant profesinės kvalifikacijos tobulinimo programas kreipiamas dėmesys į jų įtaką moksleivių rezultatams, ne tik į mokytojų rodomą entuziazmą ar tai, „patinka“ jiems kursai ar ne? Ar mokytojai kaip nors skatinami tobulinti savo kvalifikaciją daug pastangų reikalaujančiuose kursuose? Ar mokytojai skatinami aktyviai dalyvauti mokyklos tobulinimo darbe?
- Priderinti mokytojų kvalifikacijos tobulinimą prie reformų: naujas ugdymo turinys, galimybė mokykloms pasirinkti ugdymo turinį neprivalomose programos dalyse, profiliavimas aukštesnėse vidurinės mokyklos klasėse, naujas požiūris į integruojamąjį ir tarpdalykinį mokymą, aukštesnio lygio mąstymo įgūdžiai, specialiųjų poreikių vaikų ugdymas įprastinėse klasėse ir nauji vertinimo ir egzaminų būdai.
- Skatinti mokyklas ir kvalifikacijos tobulinimo programų teikėjus orientuotis į mokymą mokykloje ir visai mokyklai, o ne siųsti pavienius mokytojus tobulinti kvalifikaciją už mokyklos ribų. Tikslas turėtų būti pačios mokyklos keitimasis ir tobulėjimas, o ne atskirų mokytojų kvalifikacijos tobulinimas.

- Geriau pasinaudoti mokytojais-mentoriais, skirti daugiau dėmesio praktiniam darbui mokyklose ir reikalauti, kad absolventai, prieš gaudami diplomuoto pedagogo kvalifikaciją, metus (ar pusę metų) atliktų praktiką.
- Nustatyti ir pašalinti kliūtis, trukdančias pedagogine prasme „ne kvalifikuotiems“ mokytojams įgyti ar tobulinti kvalifikaciją, tuo skatinant tokius mokytojus siekti pažymėjimų, kurie dabar suteikiami tik kvalifikuotiems mokytojams.
- Apsvarstyti mokytojų kvalifikacijos tobulinimo nuotolinio mokymosi modulių galimybę. Tai būtų itin svarbu diegiant naują ugdymo turinį ar naujus gebėjimais grindžiamus metodus, tokius kaip informacinės technologijos.

Studijos

- Nustatyti pedagogų rengimo standartus. Kai kuriose švietimo sistemose yra nustatyti aiškūs mokytojų rengimo kriterijai, pavyzdžiui, universitetų programos turi atitikti valstybinius standartus, studijų pakopas, jose turi būti numatyta pedagoginė praktika mokyklose.
- Reikalauti, taikant finansines (trejų metų sutartys, finansavimas iš valstybės biudžeto), akreditacijos ir atskaitomybės priemones, kad pedagogų rengimo programos atspindėtų reformos prioritetus. Naujosios trejų metų sutartys, numatytos Aukštojo mokslo įstatymu, suteikia galimybę Švietimo ir mokslo ministerijai reikalauti, kad išorinis pedagogų rengimo programų vertinimas atspindėtų reformos prioritetus. Jungtinėse Valstijose Pedagogų rengimo akreditacijos nacionalinė taryba (NCATE) suderino akreditaciją su standartais grindžiamos reformos principais.
- Pasvarstyti galimybę atimti „teisę“ rengti pedagogus, jei Švietimo ir mokslo ministerija iš išorinio objektyvaus vertinimo išvadų sužino, kad universiteto pedagogų rengimo programos neparengia mokytojų, galinčių dirbti pagal švietimo reformos nuostatas. Gal reikėtų pedagogikos fakultetams priminti, kad iš jų gali būti atimta teisė rengti mokytojus, jei ministerijos netenkins jų darbo rezultatai. Žinoma, mokytojų rengimo programos uždarymas gali prieštarauti universitetų autonomijos ir akademinės laisvės nuostatoms, tačiau Švietimo ir mokslo ministerija, kaip pagrindinis mokytojų rengimo programų „vartotojas“, turi teisę ir atsakomybę reikalauti aukštos kokybės. Bent jau būtų galima pagalvoti apie paskatas universitetams, kad jie būtų suinteresuoti tobulinti

mokymo programas (pavyzdžiui, sudaryti su universitetais trejų metų sutartis).

- Pasvarstyti, ar ne efektyviau būtų rengti ikimokyklinių įstaigų ir pradinį mokyklų pedagogus ne universitetuose, bet neuniversitetinėse aukštosiose mokyklose (naujosiose kolegijose).
- Skirti kur kas daugiau laiko pedagoginei praktikai mokyklose ir subalansuoti akademinį ir praktinį pedagoginei profesijai rengiamų asmenų darbą. Šešių ar aštuonių savaitių nepakanka parengti jauną mokytoją klasės gyvenimui. Vertėtų pagalvoti apie vienerių metų praktiką.
- Skatinti tiriamąjį pedagogikos fakultetų darbą, susijusį su pagrindinėmis problemomis, su kuriomis šiandien susiduria Lietuvos švietimas, tokiomis kaip švietimo finansavimas, „optimizacija“, mokyklų valdymas ir tobulinimas.

Besimokančiųjų vertinimas

- Užtikrinti, kad žinių vertinimo informacija būtų naudojama si planuojant ugdymo turinį. Tam turėtų padėti ir tas atsitiktinis faktas, kad Nacionalinis egzaminų centras (NEC) yra įsikūręs tame pačiame pastate kaip ir Švietimo ir mokslo ministerijos Pedagogikos institutas (dabar – Švietimo plėtotės centras), kuriame rengiamos mokymo programos. Ypač svarbus yra naujasis 10 klasės ugdymo turinys ir 10 klasės egzaminai.
- ŠMM metiniame biudžete turėtų būti atskira eilutė, skirta žinių vertinimui ir egzaminams, kad NEC galėtų tinkamai dirbti ir tenkinti naujus poreikius.
- Rasti papildomų būdų informuoti visuomenę apie moksleivių mokymosi rezultatus, tendencijas ir problemas. Egzaminų klausimų ir atskirų mokyklų egzaminų rezultatų skelbimas internete – puikus būdas kurti NEC, kaip atviros, profesionalios ir draugiškos besimokančiajam institucijos, įvaizdį. Deja, ne kiekvienas turi galimybę naudotis internetu.
- Bendradarbiauti su universitetais siekiant užtikrinti, kad stojamųjų egzaminų reikalavimai neviršytų mokyklos programų reikalavimų ir kad nebūtų reikalaujama „atmintinai iškalto“ žinių, nes būtent to naujasis ugdymo turinys ir testai stengiasi išvengti.
- Toliau plėtoti jau ir dabar išspūdingas NEC teikiamas paslaugas, kad būtų galima gerinti egzaminų procedūrą ir išspręsti naujus uždavinius, tokius kaip 10 klasės egzaminai ir papildomų dalykų brandos egzaminai. Neseniai įdiegtas optinis pažymių skaitytuvas

padės NEC automatiškai gauti informaciją apie moksleivį ir plačiau naudoti objektyvaus klausimo tipus.

- Padidinti NEC profesionalių darbuotojų skaičių. Diegiant profiliavimą vidurinėse mokyklose (taip pat disciplinų A ir B lygius) kiekvienai disciplinai, iš kurios bus laikomas egzaminas, reikės parengti daug maždaug vienodo sunkumo variantų. Tai didžiulis uždavinys, ir dabartiniam NEC personalui bus sunku jį įvykdyti.

Mokymosi rezultatai

- Parengti išsamią ilgalaikę švietimo sistemos priežiūros strategiją, atsižvelgiant tiek į skirtybes pačioje Lietuvoje, tiek į kitų šalių patirtį.
- Geriau koordinuoti turimų įstaigų, tokių kaip Nacionalinis egzaminų centras ir Informatikos ir prognozavimo centras, darbą, kad jos galėtų geriau prisidėti prie priežiūros sistemos veiklos.
- Plačiai skelbti besimokančiųjų žinių nacionalinio diagnostinio vertinimo ir tarptautinių tyrinėjimų rezultatus ir pasinaudoti tais rezultatais peržiūrint ugdymo turinį ar darant jo pakeitimus.
- Už darbą siekiant geresnių rezultatų turi būti atsakinga visa mokykla. Į ją reikia įtraukti vietos valdžią, mokyklos vadovus ir personalą, tėvus, moksleivius ir platesnę bendruomenę. Mokyklų ir moksleivių darbo rezultatai turi būti nuolat stebimi ir kontroliuojami vadovaujantis naujais ugdymo turinio ir vertinimo standartais, išorės ekspertų reguliaraus tikrinimo ar apsilankymų išvadomis, mokytojų darbo vertinimu.
- Ir toliau stengtis keisti išorinės kokybės kontrolės būdą: ne „inspektavimas“, o profesionali su reforma susijusi parama ir patarimai.
- Ieškoti daugiau paramos kuo arčiau mokyklos. Apsvarstyti galimybę perduoti tikrinimo funkciją vietinėms švietimo institucijoms.
- Palikti mokytojų darbo vertinimą vietinių švietimo institucijų žinioje, tačiau labiau įtraukti į šį procesą mokyklų vadovus (direktorius). Mokytojų vertinimas turi būti skaidrus, visoje šalyje vienodas, nuoseklus procesas, grindžiamas sutartais kriterijais.

Finansavimas ir valdymas

Iš pagrindų peržiūrėti tai, kas švietimo finansavime skatina ir kas trukdo tobulinti ugdymo kokybę, ir padaryti visas būtinas pataisas, kad švietimo finansavimo politika atitiktų pagrindinius reformos tikslus (pavyzdžiui, perėjimas prie dešimtmetės pagrindinės mokyklos, profiliavimo įvedimas, besimokančiųjų parengimas gyventi informacinėje visuomenėje). Tokiomis pataisomis derėtų:

- atsižvelgti į anksčiau minėtas rekomendacijas dėl vadovėlių ir kompiuterių (ir apskritai informacinių bei ryšio priemonių);
- siekti tinkamos pusiausvyros tarp prioritetų – pedagogų atlyginimo didinimo ir mokyklų tinklo infrastruktūros išlaikymo ir atnaujinimo bei būtinos mokomosios medžiagos ir įrangos tiekimo;
- teikti pirmenybę didesniai kapitalinių išlaidų finansavimui, ypač mokyklų infrastruktūros atnaujinimui ir būtinos mokomosios medžiagos bei įrangos įsigijimui (žr. anksčiau minėtas rekomendacijas dėl vadovėlių bei informacinių ir ryšio priemonių);
- pripažinti labai svarbų ryšį tarp Lietuvos kaimiškųjų sričių atgaivinimo ir šių regionų švietimo kokybės ir gyvybingumo. Neatsigavus ekonomikai, šių regionų savivaldybės neturės reikiamų švietimo tobulinimui išteklių, o be stiprių mokyklų neįmanomas ekonominis ir socialinis šių regionų atsinaujinimas;
- pareikalauti nuodugnaus pedagoginio ir socialinio optimizacijos įtakos vaikams, šeimoms, mokykloms ir bendruomenėms įvertinimo. Ekspertų grupė taip pat rekomenduoja, kad Lietuva teiktų finansines paskatas savivaldybėms (galbūt skirstant valstybės lėšas kapitaliniams tikslams) už alternatyvų patalpų ir įrangos naudojimą ir strategijos, kuri paremtų optimizacijos paveiktą bendruomenę, parengimą;
- ieškoti būdų (įskaitant galimybes įsidarbinti socialinių ir kultūrinių paslaugų srityje) padėti dėl optimizacijos praradusiems darbą pedagogams rasti kitą darbą;
- suteikti vietos švietimo vadovams ir ypač mokyklų direktoriams daugiau įgaliojimų ir atsakomybės, kad jie galėtų lanksčiai, sumaniai ir efektyviai naudoti biudžetinius išteklius besimokančiųjų rezultatams gerinti.

Profesinio mokymo rekomendacijos

Reformos vykdymas ir finansavimas

- Užtikrinti, kad reformos planai būtų įgyvendinami. Lietuva per pastarąjį dešimtmetį yra pasiekusi gerų rezultatų profesinio mokymo reformos srityje ir dabar jai iškilęs svarbus jos įgyvendinimo uždavinys – užtikrinti, kad reformos numatyti planai būtų vykdomi. Pagal EK Phare profesinio mokymo reformos programą puikiai atliktas rezultatų skleidimo darbas turėtų būti vykdomas toliau ir apimti visą švietimo sistemą.
- Skirti pakankamą finansavimą, kad jau pradėtos reformos iniciatyvos būtų tęsiamos ir įgyvendinamos. Iki šiol daugelis šių iniciatyvų buvo remiamos išorinių šaltinių. Nors kol kas tokia parama vis dar bus reikalinga, Lietuvos Vyriausybė, skirstydama biudžeto asignavimus, turi laikyti profesinio mokymo reformą prioritetine sritimi. Reforma negali būti visą laiką remiama tik iš išorės.
- Pasvarstyti, ar nereikėtų įvesti tam tikro mokymo mokesčio įmonėms, kad būtų sukurta mokymo(si) kultūra ir palengvinta valstybės finansinė našta, susijusi su gebėjimų ir įgūdžių tobulinimu.

Nacionalinių kvalifikacijų gairių parengimas

Įgyvendinti dabar rengiamą aiškią nacionalinių kvalifikacijų struktūrą. Reikia rasti būtinus žmogiškuosius ir finansinius išteklius, kad profesinių standartų rengimas paspartėtų ir kad standartai būtų pagrįsti tinkamai atlikta rinkos paklausos analize. Bendrųjų programų kūrimo darbai mokyklose turi būti užtikrinta efektyvi pagrindinių paramos centrų parama. Sertifikavimo, vertinimo ir kokybės užtikrinimo sistemos turi būti toliau tobulinamos.

Pedagogų rengimas

Toliau rūpintis žmogiškaisiais ištekliais profesinio mokymo srityje. Itin daug dėmesio turėtų būti skiriama profesinio mokymo pedagogams rengti. Pradėtas darbas profesinio mokymo pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo srityje turi būti tęsiamas ir tam reikės papildomo finansavimo.

Sistemos ir suinteresuotųjų šalių veiklos koordinavimas

- Stiprinti visų dalyvių bendradarbiavimą ir veiksmų koordinavimą. Ypač reikia derinti Švietimo ir mokslo ministerijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veiklą profesinio mokymo srityje. Turi būti perkeliama reikalingos sąsajos tarp mokymo programų; reikia skatinti vietos suinteresuotųjų dalyvavimą ir bendradarbiavimą, kad būtų tenkinami vietos poreikiai. Svarbu, kad būtų ryšys tarp naujų kolegijų ir aukštesnio lygmens ugdymo, kurį teiks Darbo rinkos profesinio mokymo tarnyba. Reikėtų vengti dubliavimo, ypač turint galvoje menkas finansavimo galimybes.
- Taikyti skatinamąsias priemones, kad tiriant darbo rinką ir vertinant baigiamuosius egzaminus, ypač regioniniu lygmeniu, aktyviai dalyvautų socialiniai partneriai.
- Įtvirtinti ryšius tarp įvairių švietimo sistemos posistemių ir teikti paramą visiems dalyviams. Pokyčiai vienoje srityje, pavyzdžiui, privalomasis dešimtmetis ugdymas, turės įtakos kitoms sritims; į juos negalima žiūrėti kaip į nesusijusius. Ypač svarbu užtikrinti sąsajas tarp:
 - bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų ir profesinių vidurinių mokyklų,
 - profesinių vidurinių mokyklų ir povidurinio profesinio ugdymo įstaigų, viena vertus, ir, kita vertus, kolegijų lygio ugdymo.
- Kuo greičiau išspręsti klausimą, kuria kryptimi turėtų vystytis profesinis mokymas perėjus prie dešimtmetės pagrindinės mokyklos, atsiradus techninio profilio gimnazijoms ir kai kurioms aukštesniosioms mokykloms tapus neuniversitetinėmis aukštosiomis mokyklomis. Svarbiausia čia:
 - pateikti daugiau ir aiškesnės informacijos profesinio mokymo įstaigoms apie šių pokyčių tikslus ir galimus padarinius,
 - teikti paramą mokytojams (pavyzdžiui, ugdymo turinio medžiagos, kvalifikacijos tobulinimo srityse) pritaikant mokymo programas ir ugdymo turinį prie naujų sąlygų.

- Pagalvoti apie regioninių mokymo centrų įkūrimą pasinaudojant esamu institucijų, pavaldžių Švietimo ir mokslo ministerijai, Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijai ir Darbo rinkos profesinio mokymo centrui, tinklu. Tokių centrų steigimas gali padėti išspręsti mažesnių mokyklų, nepajėgiančių teikti reikiamą profesinį mokymą, uždarymo problemą. Tikslas turėtų būti plataus spektro kokybiško ugdymo prieinamumas, o ne tik pasiekiamumas pagal profesinio mokymo įstaigos geografinę vietą.
- Imtis veiksmų, kad dabartinė konkursų perkvalifikavimo darbui sistema būtų teisinga ir kad profesinės mokyklos nebūtų diskriminuojamos ir galėtų sėkmingai dalyvauti pateikdamos pasiūlymus. Pradžioje gali reikėti imtis kokių nors pozityvių veiksmų profesinių mokyklų padėčiai apginti.
- Sukurti integruotą visos valstybės konsultacijų, rekomendacijų, paramos ir informacijos tinklą, apimančią bendrą trijų svarbiausių švietimui ministerijų (ŠMM, VRSR ir SADM) veiklą.

Darbo rinkos profesinis mokymas

- Darbo rinkos profesinio mokymo tarnybos veiklą labiau kreipti į jaunimo nedarbo, ilgalaikio nedarbo ir regioninių skirtumų problemų sprendimą.
- Padaryti DRPMT veiklą lankstesnę dažniau tiekiant informaciją iš Darbo biržos, nes atrodo, kad DRPMT savo veiklą derina pagal kartą per metus iš Darbo biržos gaunamą informaciją. Dėl to DRPMT veikla yra siauresnė, o daugelis negali pasinaudoti siūlomomis programomis.
- Tobulinti duomenų ir informacijos rinkimą ir valdymą. Įvairiausi duomenys, rezultatai, interpretacijos (pavyzdžiui, teisinių, tarptautinių organizacijų, konvencijų, apžvalgų) turi būti susieti, kad informacija taptų aiškesnė, skaidresnė ir adekvati. Tik keliuose, aukštesnio socialinio lygio rajonuose atlikti konkretūs to rajono nedarbo, teikiamų švietimo paslaugų ir specifinių poreikių tyrimai. Artimiausiu metu reikėtų sukaupti tinkamai parengtą tokio pobūdžio informaciją apie visus rajonus.

„Baltoji knyga“

- Toliau tęsti pagirtiną, bendromis pastangomis atliktą darbą, kurio rezultatas – neseniai paskelbtas dokumentas „Lietuvos Respublikos profesinio mokymo baltoji knyga“. Jame pateikiamas

dalykiškas požiūris į dabartinę šalies situaciją ir formuluojama ateities vizija. EBPO grupė tikisi, kad šis procesas bus tęsiamas toliau pat dvasia ir kad bus rastas finansavimas šioje apžvalgoje pateikiamoms rekomendacijoms įgyvendinti.

Suaugusiųjų mokymo rekomendacijos

- Toliau dirbti keičiant suaugusiųjų vidurines mokyklas į Suaugusiųjų švietimo centrus, kartu pereinant prie lankstesnės, labiau į suaugusiųsios orientuotos metodikos (pavyzdžiui, prie modulinio programų). Tokie centrai turėtų plėsti savo funkcijas, teikti ir bendruosius, ir neformaliuosius kursus. Reikėtų kuo greičiau rasti lėšų mokomajai medžiagai, vadovėliams ir informacinių technologijų bei ryšio įrangai.
- Skatinti įmones kreipti daugiau dėmesio į tęstinio savo darbuotojų profesinio ugdymo svarbą – ir užmokėti už jį.
- Pagalvoti apie darbuotojų mokymo mokesčio įmonėms įvedimą, kurio tikslas būtų kurti mokymo ir mokymosi kultūrą ir palengvinti valstybei tenkančią finansinę kvalifikacijos tobulinimo našta.
- Spręsti patyrusių suaugusiųjų mokymo specialistų trūkumo problemą. Atvirieji ar nuotoliniai suaugusiųjų mokymo pedagogikos kursai, organizuojami daug kur pasaulyje, būtų racionalus sprendimas.
- Stengtis, kad egzistuojanti perkvalifikavimo konkursų sistema būtų teisinga ir neatimtų galimybės laimėti konkursą iš profesinių mokyklų. Pradžioje gali prireikti palaikyti kai kurias profesines mokyklas, kad jos nebūtų diskriminuojamos.
- Pasirūpinti, kad Lietuvos suaugusiųjų mokymo įstaigose būtų daugiau ir geresnės kokybės mokomosios medžiagos, vadovėlių ir reikiamos įrangos. Suaugusiųjų mokymui taikytini kitokie pedagoginiai metodai ir motyvacija, jam reikalingos ne tik knygos (lietuvių kalba), tinkančios suaugusiems besimokantiejiems, bet ir pakankamai galingi kompiuteriai, užtikrinantys internetinius ryšius.

Socialinės integracijos rekomendacijų santrauka

Prieinamumas, lygyateisiškumas ir socialiniai klausimai

- Kreipti dar daugiau dėmesio į ugdymą ankstyvojoje vaikystėje, nes tai labai svarbu siekiant užtikrinti mokymo prieinamumą ir nešališkumą Lietuvoje. Reikėtų, kad daugiau vaikų, sulaukusių trejų metų amžiaus, lankytų ikimokyklinės įstaigas, ir daugiau šešiamečių vaikų būtų pasirengę eiti į mokyklą. EBPO grupė mano, kad būtina apsvarstyti optimizacijos įtaką priešmokykliniam ugdymui kaimo vietovėse.
- Nukreipti socialinę paramą rizikos grupės vaikams ir šeimoms. Lietuvos konstitucija, įstatymai ir bendroji politika aiškiai nurodo, kad kiekvienas vaikas, lietuvis ar priklausantis tautinei mažumai, turi teisę į vienodos kokybės ugdymą tokioje mokyklinėje aplinkoje, kurioje nėra religinės, lyčių ar kultūrinės nelygybės. Lietuva yra pasirašiusi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją. Tuo pripažįstama, kad vaiko teisių gynimas reikalingas vaikams, taip pat ir visuomenei. Daugelį riziką keliančių problemų, tokių kaip šeimos skurdas, varganas būstas, šeimos iširimo padariniai, reikia spręsti veiksmingiau, koordinuojant pagalbą ir nukreipiant ją būtent vaikams.
- Paversti mokyklas problemiškų vaikų „ankstyvosios profilaktikos sistema“. Dažnai mokytojai pirmieji pastebi netinkamą vaiko elgesį, pavyzdžiui, jei jis skriaudžia silpnesnius žaidimų aikštelėje, bėga iš pamokų, blogai mokosi, išsiblaškęs per pamokas. Mokykloje organizuojami seminarai, mokytojų kvalifikacijos kėlimo kursai, kuriuose būtų nagrinėjamos mokyklos metimo problemos, prevencinės priemonės ir bendruomenės santykiai, galėtų pakeisti padėtį: profilaktinės priemonės geriau negu gydymas.
- Sumažinti ydingą spaudimą vaikams „labai gerai mokytis“. Kai visos mokyklos ir mokytojai džiūgauja dėl labai gero mokymosi ir mėgsta girti pačius geriausius mokinius, gali įsivyrauti nesveika aplinka, kuri neskatins vidutinių ir lėčiau besimokančių mokinių. „Nesisekė mokytis“ – dažniausiai minima priežastis, dėl kurios vaikai meta mokyklą.
- Pasirūpinti mokytojų, kurie norėtų dirbti su problemiškais vaikais, pavyzdžiui, pataisos įstaigose, jaunimo mokyklose, rengimu. Tik neseniai (1999) universitetai pradėjo rengti

kvalifikuotus socialinius darbuotojus; jų dar labai nedaug, bet jų paslaugos gali būti labai vertingos, pavyzdžiui, neseniai įkurtai Vaikų pagalbos linijai, įvairioms gatvės vaikų programoms, mokytojų, nevyriausybinių organizacijų ir bendruomenės savanorių mokymui.

Rekomendacijos dėl specialiųjų poreikių

- Užtikrinti, kad valstybės ir savivaldybių teisės aktai ir politika būtų palankūs šeimai ir vaikams tiek ketinimais, tiek rezultatais. Pereinamuoju laikotarpiu sumažėjo nuolatinė valstybės parama šeimoms. Kai kurios su vaikais susijusios paslaugos, lengvatos ir pašalpos, kurios būdavo gaunamos per darbovietę, jau nebeteikiamos. Valstybei liekant nuošalyje, atsiradusią spragą turės užpildyti nauji socialiniai tinklai ir naujai besiformuojanti nevyriausybinių pilietinė visuomenė. Tai sveikas procesas, tačiau verta pasiremti kai kuriais aspektais, paveldėtais iš praeities. Pavyzdžiui, verta išlaikyti moterų sveikatos apsaugos ir švietimo lygį, nes būtent nuo jo visų pirma priklauso vaikų gerovė. Lygiai taip pat politika, kuri leistų tėvams prižiūrėti vaikus namie suderinant darbą ir vaikų auginimą, būtų naudinga vaikų psichinei ir fizinei sveikatai.
- Laikytis įsipareigojimo visiškai integruoti neįgalius jaunuolius į mokyklą ir bendruomenę. Atsisakyti požiūrio į negalę kaip į medicinos problemą; geriau rengti mokytojus darbui su neįgaliais vaikais tiek aukštojoje mokykloje, tiek kvalifikacijos kėlimo kursuose; neskirstyti vaikų į kategorijas pagal turimų specialistų skaičių ar vien todėl, kad taip patogiau mokyklai, bet pritaikyti mokymą tikriesiems vaikų poreikiams.
- Kreipti dėmesį ir į paprastesnius mokymosi sunkumus, kurių priežastis – disleksija (skaitymo sutrikimas), dėmesio ar kiti sutrikimai, ne tik į akivaizdžias psichines ir fizines negales, į kurias pagal tradiciją buvo atsižvelgiama buvusioje sistemoje.
- Reikalauti, kad remontuojamų ar restauruojamų pastatų ir naujų mokyklų pastatų projektuose būtų atsižvelgiama į neįgalių vaikų reikmes. Ekspertų grupė matė tikrai daug mokyklų, kuriose slenkščiai per aukšti, tualetų ir klasių durys per siauros, o laiptai per statūs, kad būtų galima važiuoti invalido vežimėliu ar neįgaliam vaikui judėti mokykloje.
- Tęsti neseniai pradėtą įvairių ministerijų (Sveikatos, Socialinės apsaugos ir darbo, Finansų ir Švietimo ir mokslo ministerijų) veiklos koordinavimą siekiant didžiausios naudos specialiųjų poreikių vaikams ir jų šeimoms. Paslaugų suskaidymas ne tik neefektyvus, jis daro socialiai nuskriaustas šeimas dar labiau pažeidžiamas, neapsaugotas nuo nesirūpinimo jomis: „Kai visi atsakingi, nėra nė vieno atsakingo“.

Aukštojo mokslo rekomendacijų santrauka

Binarinė aukštojo mokslo sistema ir kolegijos

Skirti daug dėmesio naujųjų kolegijų sektoriaus plėtrai pabrėžiant kokybės užtikrinimą, glaudų ryšį su darbo rinka ir regionų ekonomine plėtra, taip pat tinkamą paramą iš valstybės biudžeto. EBPO grupė ypač rekomenduoja:

- Numatyti mažiausiai 1200 studentų skaičių valstybinėse kolegijose, išskyrus tuos atvejus (pavyzdžiui, kaimo vietovėse), kur tai būtų neįmanoma. Ekspertų grupė taip pat rekomenduoja, kad bent 50% pedagoginio ir mokslo personalo būtų etatiniai darbuotojai, ir pritaria Švietimo įstatymo nuostatai, kad 50% darbuotojų turėtų ne mažesnę kaip trejų metų savo dėstomo dalyko darbo stažą.
- Nepritarti „kolegijų lygio“ programų rengimui universitetuose. Rekomenduojama, kad Lietuva pripažintų, jog stipri kolegijų sistema turi būti kuriama mokslo įstaigų, kurių kokybės vertinimas, valdymas, finansavimas ir darbuotojų kvalifikacija atitinka kolegijų paskirtį, pagrindu.
- Išlaikyti tam tikrą struktūrinį ir organizacinį skirtumą tarp universitetų ir kolegijų kokybės vertinimo, valdymo ir finansavimo srityse. Tačiau kartu turėtų būti sukurti metodai ir strategija, skatinantys derinti šių sektorių veiklą dalijantis ištekliais, patirtimi, taip pat studentų mobilumo srityje.
- Remti iš valstybės biudžeto naujai steigiamas kolegijas ir sekti, kad nebūtų bandoma priešintis būtinam šio sektoriaus finansavimui. Svarbu užtikrinti teisingą ir nešališką biudžeto asignavimų aukštajam mokslui paskirstymą, kad binarinės sistemos kūrimui nekiltų pavojus.
- Imtis konkrečių veiksmų – per Švietimo ir mokslo ministeriją, bendradarbiaujant su Žemės ūkio ministerija ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, – kurie įgalintų šias naujasias kolegijas prisidėti prie regioninės plėtros. Tarp tokių veiksmų galėtų būti konferencijos, keitimasis teigiama patirtimi, dėstytojų ir specialistų kvalifikacijos tobulinimas.
- Ir toliau atsakomybė už naujųjų kolegijų kokybės vertinimą turi būti Švietimo ir mokslo ministerijos Specialistų rengimo departamento, o ne Studijų kokybės vertinimo centro kompetencija.

Pedagoginis personalas

- Pakoreguoti aukštojo mokslo įstaigų pedagoginio personalo atlyginimų skalę. Labai svarbu sukurti tokią sistemą, kuri skatintų jaunos absolventus siekti dėstytojo ir mokslininko profesijos, o dirbantiems dėstytojams nereikėtų ieškoti papildomo uždarbio už aukštosios mokyklos ribų.

Studentai

- Numatant konkrečių studijų programų studentų skaičių labiau remtis rinkos paklausa ir Aukštojo mokslo įstaigų iniciatyvomis. Reikėtų pradėti teikti profesinio orientavimo ir konsultavimo paslaugas abiturientams, kad būtų išvengta kai kurių sričių studentų pertekliaus.

Aukštojo mokslo finansavimas

- EBPO pripažįsta, kad Lietuva susiduria su dideliais finansiniais sunkumais, ir supranta, kad, be švietimo, yra ir kitų prioritetinių valstybės sričių. Ir vis dėlto ekspertų grupė primygtinai rekomenduoja, kad būtų įvertintas dabartinės finansinės valstybės paramos aukštajam mokslui adekvatumas. Grupė labai susirūpinusi tuo, jog biudžetiniai asignavimai nepakankami, kad būtų galima tenkinti augančius kvalifikuotų studijų poreikius, kelti kokybę, išlaikyti dabartinius ir rengti naujus dėstytojus, tobulinti aukštojo mokslo įstaigų materialiąją ir techninę bazę ir didinti Lietuvos Respublikos mokslinį pajėgumą.
- Skirti itin daug dėmesio konkrečioms priemonėms, kurios reikalingos, kad būtų įgyvendintos naujosios Aukštojo mokslo įstatymo nuostatos. EBPO tvirtai remia šiuos pakeitimus.
- Atkreipti dėmesį į keletą konkrečių dalykų, dėl kurių gali tekti patikslinti Aukštojo mokslo nuostatas:
 - Stiprinti vyriausybinio lygmens valstybinių institucijų ir Švietimo ir mokslo ministerijos pajėgumus, kad būtų sukurtas ilgalaikės Lietuvos aukštojo mokslo sistemos raidos planas, kuris galėtų būti finansavimo politikos gairės.
 - Stiprinti teisinę bazę ir efektyvaus vadovavimo gebėjimus; tai būtina decentralizavimo, reguliavimo panaikinimo ir kur kas didesnės aukštojo mokslo įstaigos atsakomybės už efektyvesnį išteklių, ypač dėstytojų, naudojimą, sąlyga.

- Tobulinti ilgalaikius planus, tačiau pereiti nuo griežto „valstybės užsakymų“ tam tikram specialistų ar jų padėjėjų skaičiui kontroliavimo, susijusio su komandine ekonomika, prie atviresnės, lankstesnės sistemos, kuri, siekdama valstybės keliamų tikslų, labiau remtųsi finansinėmis skatinimo priemonėmis ir informacija.
- Užtikrinti, kad nauji asignavimų iš valstybės biudžeto principai atsižvelgtų į:
 - studijų programų kaštų skirtumus;
 - studentų skaičių (absoliučius skaičius ir skaičių pokyčius);
 - skirtingą aukštojo mokslo įstaigų (ypač universitetų ir kolegijų paskirtį);
 - aukštojo mokslo įstaigų (arba jų studijų programų) galimybes gauti nevalstybinių pajamų iš studentų mokamų mokesčių, sutarčių ir išorinių šaltinių subsidijų (pavyzdžiui, stipendijos moksliniam tiriamajam darbui ar lėšos, gaunamos iš socialinių partnerių).
- Skirti tam tikrą procentą (nuo 1 iki 5) valstybės skiriamų aukštosioms mokykloms lėšų finansuoti veiklai, susijusiai su konkrečiais sutartyse numatytais tikslais. Šie tikslai turėtų būti susiję ir su aukštosios mokyklos ilgalaikiu planu, ir su Lietuvos aukštojo mokslo sistemos ilgalaikiu planu.
- Užtikrinti, kad finansavimo politika numatytų skatinančias priemones (arba neatimtų noro) aukštosioms mokykloms:
 - plėtoti atvirąsias ir nuotoline studijas, kad aukštųjų mokyklų teikiamos paslaugos būtų prieinamesnės (ypač suaugusiems Lietuvos gyventojams), pagerėtų jų kokybė ir jos būtų ekonomiškai efektyvios;
 - vengti nereikalingo dubliavimo, bendradarbiauti rengiant studijų programas bei akademinės paramos (pavyzdžiui, bibliotekos), administravimo, materialinių ir techninių išteklių srityse. Studentai turėtų būti skatinami naudotis daugiau negu vienos aukštosios mokyklos studijų programomis ir teikiamomis galimybėmis.
- Derinti aukštojo mokslo finansavimo politikos pokyčius su ilgalaikės politikos gairių, kurios numatytų aukštojo mokslo kaštų

pasidalijimą tarp valstybės, studentų ir kitų finansavimo šaltinių, kūrimu.

- Skatinti įmones (mokesčių politikos ir kitomis priemonėmis) teikti finansinę paramą studentams ir aukštosioms mokykloms. Be to, taikyti mokesčių lengvatas už labdarą ar kitokią nevyriausybinę paramą aukštojo mokslo įstaigoms.
- Skirti ypač daug dėmesio ilgalaikiam studentų finansavimo planui rengti. Jis būtų sudedamoji ilgalaikio raidos plano, numatyto Aukštojo mokslo įstatymo, dalis. Be kita ko, šis planas turėtų:
 - nubrėžti ilgalaikius tikslus aukštojo mokslo prieinamumo ir lygių galimybių srityje;
 - numatyti principus, neprieštaraujančius Konstitucijai, kuriais vadovaudamiesi valstybė, studentai ir jų tėvai bei kiti šaltiniai pasidalytų aukštojo mokslo kaštus;
 - numatyti strategiją, kuri užtikrintų aukštojo mokslo prieinamumą visiems turintiems tinkamą pasirengimą asmenims nepriklausomai nuo jų ekonominės padėties, gyvenamosios vietos (pavyzdžiui, kaimo vietovės), lyties, etninės priklausomybės ar kitų nepalankių aplinkybių.

Kokybės vertinimas ir atskaitomybė

Apsvarstyti galimybes toliau siekti universitetinių studijų aukščiausių tarptautinių standartų:

- Toliau racionalizuoti bendrąsias programas: pagrindinis tikslas turėtų būti sumažinti bendrą dėstomų kursų, ypač smulkesnių, labai specializuotų, kurie dabar labai būdingi daugeliui studijų programų, skaičių.
- Mažinti studentų ir dėstytojų krūvį, kad liktų daugiau laiko individualiam darbui, projektų rengimui ir mokslinei tiriamajai veiklai.
- Toliau derinti studijų programas su įvairių studijų sričių tarptautiniais standartais.

Naujų tarpdalykinių programų ir kursų rengimas

- Tobulinti mokymo procesą plačiau diegiant interaktyvias studijų formas, ypač daug dėmesio kreipiant į individualų studentų darbą;

mokymosi procesas turėtų būti nukreiptas į studentų gebėjimų kūrybiškai pritaikyti naujai įgytas žinias ugdymą.

- Plačiau taikyti informacines technologijas visuose mokymo proceso lygmenyse, kad studentai įgytų daugiau gebėjimų ir įgūdžių ir būtų geriau pasirengę būsimam darbui.
- Tobulinti studentų žinių ir gebėjimų vertinimo sistemą įvedant daugiau egzaminų raštų, kaip objektyvesnę vertinimo formą. Norint vertinti ne tik studentų žinias, bet ir jų gebėjimą tas žinias kūrybiškai taikyti, reikia toliau tobulinti egzaminų metodus ir turinį.

Didesnė tiriamojo darbo dalis studijų procese

- Užtikrinti, kad humanitarinių ir socialinių mokslų kursai būtų neatskiriama studijų programų dalis nepriklausomai nuo pagrindinės studijų srities. „Humanitarinio švietimo“ filosofija praplės studentų akiratį, o šiandieninėje darbo aplinkoje tai yra būtinybė.
- Nors ir kokie dideli finansiniai sunkumai, pagerinti studijų sąlygas. Pasiiekti pažangą padėtų specialios vyriausybės programos, tarptautiniai projektai, ryšiai su verslo partneriais ir, kaip buvo pažymėta kalbant apie finansavimą, didesnis aukštųjų mokyklų bendradarbiavimas. Visoms aukštosioms mokykloms labai svarbu sukurti modernų informacinių komunikacijų tinklą.
- Parengti lankstesnę decentralizuotą kokybės vertinimo ir užtikrinimo sistemą, suderintą su tolesnėmis – ir stiprinamomis – efektyviai valstybės vykdomomis kokybės vertinimo ir užtikrinimo funkcijomis. Švietimo ir mokslo ministerijos Aukštojo mokslo kokybės vertinimo centras ir kitos valstybinės įstaigos, atsakingos už kokybės užtikrinimą, neskirdamos tiek jėgų programoms registruoti ir atskirų studijų programų kokybei vertinti, galėtų skirti daugiau dėmesio tokioms funkcijoms kaip:

- visos aukštojo mokslo sistemos veiklos priežiūra;
- naujai steigiamų aukštųjų mokyklų kokybės užtikrinimas arba kokybės užtikrinimas keičiantis aukštųjų mokyklų paskirčiai (pavyzdžiui, persitvarkant iš kolegijos į universitetą), vykstant svarbiems jų profilio pokyčiams, kad nebūtų nereikalingo esančių programų dubliavimosi ar nebūtinų asignavimų iš biudžeto;

- aukštųjų mokyklų akreditacijos proceso priežiūra, pavedant atsakomybę už visų studijų programų ir kitų dalykų, susijusių su universitetų ir kolegijų paskirtimi, vidinį kokybės vertinimą pačioms aukštosioms mokykloms;
 - reguliaraus atskirų studijų sričių kokybės audito priežiūra – atskirose aukštosiose mokyklose ir visose aukštosiose mokyklose, kurios teikia tas pačias studijų programas;
 - visų kokybės užtikrinimo procesų viešos atskaitomybės ir skaidrumo garantavimas;
 - kokybės vertinimo rezultatų ir valstybės finansavimo per sutartis su kiekviena aukštojo mokslo įstaiga ryšio nustatymas;
 - atvirojo ar nuotolinio ir kitų naujų aukštojo mokslo būdų kokybės užtikrinimo principų rengimas.
- Nuodugniai peržiūrėti visus įstatymus, teisės aktus ir kitus aukštojo mokslo dokumentus apie kokybės užtikrinimą ir nustatyti, ką reikės keisti norint sukurti tokią aukštojo mokslo aplinką, kurioje atvirosios ir nuotolinės studijos ir visą gyvenimą trunkantis mokymasis iš vizijos virstų tikrove. Tokia peržiūra svarbi ir norint įsitikinti, kad yra numatyti pagrindiniai principai, neleidžiantys piktnaudžiauti vis plačiau taikant naujuosius informacinėmis technologijomis grįstus dėstymo būdus.
 - Reikalauti visiško visų vertinimo ir akreditacijos procesų skaidrumo visuose aukštojo mokslo lygmenyse, nuo kolegijų iki universitetų, kad būtų užtikrinta esminė vieša atskaitomybė. Kiekviena aukštoji mokykla turėtų rengti metines veiklos ataskaitas visuomenei, kuriose būtų pateikiami praeitų metų kokybės vertinimo rezultatai ir kiti svarbūs rodikliai.

Atvirosios ir nuotolinės studijos

- Padaryti ANS Lietuvos aukštojo mokslo sistemos ilgalaikės raidos plano sudedamąją dalimi.
- Reikalauti (sudarant sutartis su valstybe, nustatant tam tikrus reikalavimus asignavimams iš biudžeto gauti), kad pedagoginiai universitetai pripažintų, jog nuotolinių ir savarankiškų studijų metodika bus būtina rytdienos mokyklų, profesinių ir aukštojo mokslo įstaigų mokytojams ir dėstytojams. Šios švietimo įstaigos turi parengti tinkamus kursus ir studijuojantiems būsimesiems, ir keliantiems kvalifikaciją mokytojams; kursai turi būti teikiami periodiškai, kad mokytojai būtų susipažinę su naujausiais metodais.

- Įtraukti naujasias profesinio mokymo sektoriaus kolegijas į Švietimo ir mokslo ministerijos ANS planus.
- Išversti į lietuvių kalbą studijų kursą apie atvirąjį mokymąsi (Learning about Open Learning – LOLA); tai būtų ekonomiškai efektyvus būdas mokyti dirbančiuosius nuotolinių studijų srityje.
- Pakoreguoti finansavimo politiką taip, kad aukštosios mokyklos būtų skatinamos plėsti atvirąsias ir nuotolines studijas ir tobulinti jų kokybę. Nuotolinėms studijoms skiriamas mažesnis valstybės finansavimas; neseniai jis pasiekė 50% to finansavimo, kuris skiriamas nenuotolinėms studijoms. Tai jokių būdu neskatina universitetų plėtoti nuotolinį studijų būdą ar eikvoti energiją gerinant jų kokybę. Reikėtų pagalvoti, kaip toliau didinti šį procentą, kai tik tai daryti leis finansiniai ištekliai.
- Peržiūrėti dabartinių neakivaizdinių studijų pobūdį, įtraukiant dabar šalyje turimus ekspertus. Šių studijų visai atsisakyti nereikia, tačiau jos turėtų tapti lankstesnės, kelti mažesnius reikalavimus dėl universitete išdėstomų kursų lankomumo. Kur dar tebesilaikoma sovietinio modelio, jį reikėtų pakeisti tokiomis struktūromis, kurios labiau atitiktų dabartinius Lietuvos suaugusių dirbančių studentų poreikius.
- Įtraukti neakivaizdines studijas į bendrą visa apimančią atvirųjų ir nuotolinių studijų sistemą, nebelaikyti jų kitokiomis ir menkesnėmis.
- Jei tik leidžia dėstoma disciplina, pakeisti egzaminus žodžiu egzaminais raštu. Dėl to įvairiose vietovėse gyvenantys studentai galėtų rinktis įvairių šalies universitetų siūlomus kursus.
- Kai tik bus įmanoma finansiškai, įgyvendinti planus išplėsti esamą tinklą iki Utenos ir Marijampolės.
- Skirti daug dėmesio atvirųjų ir nuotolinių studijų kokybės kontrolės principams parengti ir įgyvendinti. Vertinant atvirąsias ir nuotolines studijas turi būti atsižvelgiama į:
 - atvirųjų ir nuotolinių studijų mokomosios medžiagos kokybę;
 - studijų tikslus ir jų aiškumą;
 - pasirinktų priemonių tinkamumą;
 - žinių vertinimo principų patikimumą;
 - studijų administravimo efektyvumą, įskaitant žinių vertinimo tvarką;
 - sąveikos kokybę;
 - individualių studijų galimybių sudarymo lygį;
 - studentų paramos pakankamumą.

- Parengti visų programų pagrindinių studijų lygmens atvirųjų ir nuotolinių studijų kursus, remiantis patirtimi, įgyta dalyvaujant Europos Komisijos *Phare* projekte.
- Valstybės biudžete aiškiai numatyti finansavimą toms tarptautinėms paramos ir parodomosioms iniciatyvoms, kurios yra labai svarbios Lietuvos aukštojo mokslo ilgalaikės raidos planui įgyvendinti.

Vadovavimas aukštosioms mokykloms ir jų valdymas

Imtis veiksmų sustiprinti teisinius efektyvaus vadovavimo universitetams ir viešos atskaitomybės reikalavimus. Konkrečiai kalbant, ekspertų grupė rekomenduoja, kad būtų priimtos Aukštojo mokslo įstatymo pataisos:

- Numatyti universitetų tarybų dalyvavimą rektorių rinkimuose. Be to, priimti pataisas, reikalaujančias Lietuvos Respublikos Prezidento pritarimo rektorių rinkimams, siekiant užtikrinti, kad universiteto rektoriaus pareigos numatytų visišką atskaitomybę visuomenei.
- Įtraukti į įstatymą formuluotę, kuri buvo išbraukta iš ankstesnių įstatymo projektų, pabrėžiančią tai, kad rektoriai turi turėti vadovavimo patirtį. 1999 m. gegužės mėnesio įstatymo projekto nuostatos, nurodančios, kad kolegijų direktoriais gali būti mokslininkai, turintys pedagoginio ir vadovavimo darbo patirtį, turėtų būti įtrauktos ir į Aukštojo mokslo įstatymą.

Valstybės koordinavimas, ilgalaikis planavimas ir valstybės vadovaujamųjų struktūros

Sukurti mechanizmą, kuris užtikrintų nuolatinį dėmesį ilgalaikiam aukštojo mokslo raidos ir tolesnio visos švietimo reformos vykdymo planui, apimančiam daugelį metų, per kuriuos gali keistis vyriausybės ir kitos išorinės aplinkybės. EBPO grupė, kaip išorinė ekspertų grupė, negali pasiūlyti konkrečių būdų šiai rekomendacijai Lietuvoje įgyvendinti. Tačiau keletas tokio mechanizmo kriterijų galėtų būti:

- atsakingumas aukščiausiu valstybės lygmeniu (galbūt Lietuvos Respublikos Prezidento);
- platus daugelio vadovų, atstovaujančių Lietuvos visuomenei, socialinių partnerių ir kitų asmenų, nepriklausančių aukštųjų mokyklų ir mokslo sričiai, dalyvavimas;

- aiškus ryšys tarp stiprios aukštojo mokslo sistemos ir Lietuvos Respublikos ateities – jos, kaip nepriklausomos demokratinės valstybės, stiprybės, visų gyventojų gyvenimo kokybės ir jos ekonomikos pajėgumo ir konkurencingumo;
- efektyvus visos švietimo sistemos – nuo priešmokyklinio ugdymo iki visą gyvenimą trunkančio mokymosi – ilgalaikio planavimo ir raidos koordinavimas, jei ne integravimas;
- ilgalaikiai (10–15 metų) tikslai su aiškiomis gairėmis, rodančiomis pasiektus rezultatus ir informuojančiomis visuomenę apie padarytą pažangą siekiant šių tikslų.

Mokslinis tiriamasis darbas aukštosiose mokyklose

- Pertvarkyti iš biudžeto skiriamą mokslinio tiriamojo darbo finansavimą. Turi būti skiriama daugiau lėšų konkursiniams projektams, kuriuos pateikia nedidelės mokslininkų grupės ar atskiri mokslininkai.
- Organizuoti prioritetinių vyriausybės programų finansavimą konkursinių projektų pagrindu.
- Padaryti pataisas įstatymų ir įstatymų vykdymo kontrolės srityje, kad būtų sudaryta galimybė parduoti mokslo produktus. Mokslininkams turėtų būti leista dalyvauti paverčiant naujas technologijas ir mokslo produktus pelno šaltiniu ir gauti pelno iš jų.
- Skatinti universitetų technoparkų kūrimą; jie gali suvaidinti reikšmingą vaidmenį sudarant galimybę ir suteikiant motyvą akademiniam personalui užsiimti taikomuoju moksliniu darbu.
- Nedelsiant taisyti padėtį moksliniam darbui reikalingų informacijos šaltinių srityje, kad būtų prieinami moksliniai žurnalai, knygos ir internetinės bibliotekos.
- Remti ir įgyvendinti Švietimo ir mokslo ministerijos planus palaipsniui didinti moksliniams tyrimams ir jų plėtrai (R&D) skiriamą biudžeto lėšų dalį.
- Remti laipsnišką aukštojo mokslo įstaigų ir valstybinių mokslinio tyrimo institutų integraciją.

Ateities uždaviniai ir reformos vykdymas

Ivadas

Atgavusi nepriklausomybę Lietuva, vykdydama švietimo reformą, padarė reikšmingą pažangą. Šią pažangą pasiekti padėjo daugelio šalies vadovų sutarimas dėl pagrindinių 1992 metų Bendrosios koncepcijos tikslų ir nuoseklus šių tikslų įgyvendinimas per pastarąjį dešimtmetį. Nors kai kurios Koncepcijos detalės gal ir pasikeitė, pagrindinės jos gairės išlieka vienos pažangiausių tarp EBPO grupės matytų kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse.

EBPO grupė pabrėžia, kad švietimo sistemai pertvarkyti, ypač taip iš esmės, kaip numatyta Koncepcijoje, – „<...> pakitusi visuomenės galvosena: demokratijos vertybių suvokimas, naujas politinis ir ekonominis raštingumas, moralios kultūros branda“ (p. 8) – reikia daug laiko ir atkaklaus, nuoseklaus darbo.

Lietuvai iškilęs svarbiausias uždavinys – nuosekliai, žingsnis po žingsnio tęsti reformą per ateinantį dešimtmetį ir vėliau. Tam reikės dar didesnio visuomenės susipratimo ir atsidavimo pagrindiniams tikslams.

EBPO grupei rengiant apžvalgą, Lietuva žengė į naują reformos etapą. Jau yra visi pagrindiniai teisiniai dokumentai. Atrodo, kad yra ir šalies vadovų sutarimas dėl prioritetų ir strategijos, kaip apibendrina Švietimo ir mokslo ministerija apžvalgos pradžioje. Visi vadovai puikiai supranta, koks didelis darbas jų laukia įgyvendinant pokyčius, kurie bus svarbūs Lietuvos žmonėms – visiems besimokantiems, mokykloms ir regionams.

Ankstesniuose šios apžvalgos skyriuose pateikiamos konkrečios rekomendacijos visoms svarbiausioms Lietuvos švietimo sistemos grandims. Šio skyriaus tikslas – pabrėžti keletą dalykų ir keletą temų, kurios, EBPO grupės nuomone, yra strategiškai svarbios Lietuvos švietimo reformos ateičiai. Jas galima sugrupuoti pagal prioritetus, kuriuos nustatė Švietimo ir mokslo ministerija EBPO grupės darbo pradžioje.

Kokybės užtikrinimas

EBPO grupė pritaria nuomonei, kad kokybės užtikrinimas ir vieša atskaitomybė turėtų Lietuvai išlikti pagrindinis prioritetas. Nors padaryta didžiulė pažanga, kaip pažymėta ankstesniuose skyriuose, dar lieka nemaža

svarbių sprendimų uždavinių. Toliau nurodomi EBPO grupės požiūriu itin svarbūs uždaviniai:

- Pagrįsti svarbiausius pokyčius, tokius kaip perėjimas prie dešimtmetės pagrindinės mokyklos, profiliavimas, akademinį ir techninių gimnazijų steigimas, aiškinti tų pokyčių tikslus bei šalinti nenuoseklumus juos įgyvendinant. Apžvalgą parengusi grupė remia tuos pokyčius, tačiau pažymi, kad jų svarba yra labai įvairiai interpretuojama. Lieka neatsakyti klausimai, kaip tai atsilieps kaimo mokykloms, profesiniam mokymui, ar mokyklos gaus reikiamą paramą, ar mokyklos ir mokytojai pasirengę tokiems pokyčiams, ar mokyklos pajėgios ugdyti įvairiausių sugebėjimų mokinius.
- Teikti reikiamą paramą pokyčiams mokyklos lygmenyje. EBPO grupė pabrėžia būtinybę remti mokytojus ir mokyklų direktorius įgyvendinant reformą. Pagrindinis dalykas siekiant visos sistemos pokyčių yra ugdymo turinio, vertinimo, vadovėlių ir kitos ugdymo medžiagos, mokytojų profesinės kvalifikacijos tobulinimo, taip pat finansavimo, valdymo ir atskaitomybės politikos suderinimas. Ekspertų grupė mano, kad būtina nauja vadovėlių politika, būtina taisyti padėtį aprūpinimo kompiuteriais ir informacinėmis ryšio priemonėmis srityje. Mokytojų ir mokyklų direktorių profesinės kvalifikacijos tobulinimo suderinimas su reforma – irgi prioritentinė sritis.
- Sumažinti skirtumus tarp kaimo ir miesto. Apžvalgoje remiami dabartiniai Švietimo ir mokslo ministerijos mokyklų tinklo išdėstymo ir optimizacijos prioritetai, tačiau siūloma juos įgyvendinti atsargiai, galvojant apie galimus tokių pokyčių socialinius ir ugdymo padarinius.
- Toliau tobulinti ir daryti aiškesnę kokybės vertinimo ir priežiūros sistemą. Nacionalinio egzaminų centro darbas rodo, kad Lietuva padarė reikšmingą pažangą, tačiau ir toliau įgyvendinant vertinimo sistemas reikės papildomų lėšų ir jėgų. Labai svarbu, kad darbas, pradėtas su išorine parama, būtų tęsiamas. Svarbu skirti daugiau dėmesio viešoms ataskaitoms, atskaitomybei ir visos švietimo sistemos veiklos priežiūrai.
- Toliau tobulinti aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo darbą. Ir čia EBPO grupę maloniai nustebino jau pasiekta pažanga, tačiau itin svarbia ji laiko:

➤ didesnės universitetų atskaitomybės ir akreditacijos proceso skaidrumo būtinybę,

- būtiną testų naujųjų kolegijų darbo kokybės užtikrinimo procesą, atitinkantį jų paskirtį ir besiskiriantį nuo universitetų darbo kokybės užtikrinimo proceso.
- Testų reformą profesinio mokymo srityje, kad jis būtų labiau pritaikytas prie besikeičiančios ekonomikos ir darbo rinkos. Nors pažanga ir padaryta, EBPO grupė mano, kad vis dar lieka nemenkų neatitikimų tarp besikeičiančių darbo rinkos poreikių ir profesinio mokymo pajėgumo tuos poreikius patenkinti. Ypač svarbu rasti atsakymą į dar neatsakytus klausimus apie galimą reformą, tokių kaip dešimtmetė pagrindinė mokykla, profiliavimas, gimnazijos ir naujosios aukštojo mokslo kolegijos, įtaką profesiniam mokymui.
- Imtis esminės mokytojų rengimo reformos. EBPO apžvalgoje nurodoma, kad nepakankamai reformuojama pedagogų rengimo (ypač iki įgyjant mokytojo kvalifikaciją) sistema yra viena iš didžiausių švietimo reformos spragų. Šiai sričiai turėtų būti skiriama itin daug dėmesio.
- Peržiūrėti dabartinių kokybės užtikrinimo metodų ir mechanizmų tinkamumą naujiems ugdymo būdams (pavyzdžiui, atvirasis ir nuotolinis mokymasis, globaliniai tinklai ir informacinės technologijos). Metodai, taikomi tradicinių ugdymo būdų kokybei užtikrinti, netinka greitai atsirandantiems naujiems ugdymo būdams.
- Suderinti finansavimą ir valdymą su reformos tikslais. Kaip pabrėžiama toliau, pastangos gerinti kokybę labai priklauso nuo finansavimo ir valdymo reformos vykdymo visuose sistemos lygmenyse ir visose jos grandyse.

Prieinamumo užtikrinimas

EBPO grupės nuomone, Lietuva daro pažangą užtikrindama besimokantiejiems aukštos kokybės mokymo ir ugdymo prieinamumą. Kaip ne kartą pabrėžiama šioje apžvalgoje, vis dar lieka ir neišspręstų problemų. EBPO grupė rekomenduoja, kad Lietuva:

- ir toliau tobulintų ankstyvąjį ugdymą, kad visi vaikai būtų pasirengę pradėti mokytis privalomojo ugdymo sistemoje. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų prieinamumas, jų lankymas bei vaikų, pradedančių eiti į mokyklą sulaukus 6 metų, skaičiaus didinimas yra svarbūs reformos žingsniai;
- įgyvendintų neseniai priimtą Specialiojo ugdymo įstatymą. Norint sumažinti spragą tarp pažadų ir tikrovės, reikės nemažų investicijų

į mokytojų profesinį rengimą. EBPO grupei kelia susirūpinimą tai, kad nedaug mokyklų, aplankytų rengiant apžvalgą, buvo prieinamos specialiujų poreikių mokiniams.

- užtikrintų, kad vykdant reformą trečiajame bendrojo lavinimo mokyklų lygmenyje (profiliavimas, techninio, realinio ar humanitarinio profilio gimnazijų steigimas) būtų atsižvelgta į įvairaus sugebėjimų lygio mokinių poreikius. Dėl profiliavimo gali kilti pernelyg ankstyvos specializacijos pavojus, o dėl bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo konvergencijos trečiajame lygmenyje gali atsirasti disbalansas tarp akademinio lavinimo ir profesinio mokymo uždavinių;
- parengtų nacionalinę strategiją įtraukti daugiau suaugusiųjų į tęstinio ir visą gyvenimą besitęsiančio mokymosi sistemą. Nenutrūkstantas žmogiškųjų išteklių atsinaujinimas bus labai svarbus Lietuvos konkurencingumui Europos ir pasaulio ekonomikoje. Kad išaugtų suaugusiųjų lavinimo ir mokymo paklausa, reikės naujo visuomenės ir darbdavių požiūrio į mokymą bei pokyčių bendrojoje politikoje (įskaitant mokesčių lengvatas);
- įtrauktų naujas aukštesnias mokyklas į aukštųjų mokyklų sistemą. Lietuvos sugebėjimas eiti nuo labai apriboto prie plačiai prieinamo aukštojo mokslo, taip kaip yra pirmaujančiose pasaulio valstybėse, priklauso nuo labiau diferencijuotos aukštojo mokslo sistemos sukūrimo. Naujasis aukštesniųjų mokyklų sektorius ir studentų finansavimas (žr. toliau) turėtų būti vienas iš svarbiausių Lietuvos prioritetų. Aukštesniosios mokyklos, tolygiau išdėstytos visuose Lietuvos regionuose, turėtų būti ne tik būdas siekti aukštojo mokslo, bet ir svarbus regionų ekonominės plėtros šaltinis.
- parengtų ilgalaikį aukštųjų mokyklų studentų finansavimo planą. Jei tokio plano nebus, studijų kokybė nuolat kris, o galimybės siekti aukštojo mokslo bus ribotos. Šis planas turėtų apibrėžti:
 - ilgalaikius aukštojo mokslo prieinamumo ir galimybių jo siekti visiems, turintiems reikiamą kvalifikaciją, tikslus;
 - būdus, neprieštaraujančius Konstitucijai, paskirstyti aukštojo mokslo kaštus tarp valstybės, studentų bei jų tėvų ir kitų šaltinių;
 - strategiją, užtikrinančią, kad visi, turintys vidurinį išsilavinimą, nepriklausomai nuo jų ekonominės padėties, gyvenamosios vietovės (pavyzdžiui, kaimo vietovė), lyties, etninės priklausomybės ar kitų nepalankių aplinkybių galėtų siekti aukštojo mokslo.

Švietimo sistemos suderinimas

EBPO grupė visiškai pritaria, kad vidinio ir išorinio Lietuvos švietimo sistemos derinimo tobulinimas turi būti prioritetinga sritis. Tikslas kurti aiškesnę ir nuoseklesnę švietimo sistemą aiškus, tačiau vis dar yra didelis skirtumas tarp šio tikslo ir dabartinės padėties mokyklose, institucijose ir regionuose. Reikėtų dar daug ką taisyti:

- plačiau aiškinti reformos tikslus ir tai, kodėl ji reikalinga. Kaip buvo pažymėta anksčiau, kalbant apie kokybę, EBPO grupė pastebėjo, kad atskirų reformos aspektų reikalingumas buvo interpretuojamas labai įvairiai. Paprastai dėmesys sutelkiamas į konkrečias priemones (pavyzdžiui, perėjimas prie dešimtmetės pagrindinės mokyklos), o pagrindiniai tikslai pamirštami. Norint tęsti reformą šiuo sunkiu jos įgyvendinimo laikotarpiu, reikalingas nuoseklus Lietuvos politikos vadovų aiškinimas, kodėl švietimo reforma yra esminis dalykas Lietuvos Respublikos ateičiai, dabartinės ir būsimosios kartos gyvenimui. Jau aptariant kokybę minėtų dviprasmybių ir prieštaravimų pašalinimas irgi būtų svarbus žingsnis į švietimo sistemos suderinimą;
- pašalinti barjerus, trukdančius studentams judėti tarp įvairių švietimo sistemos institucijų ir lygių. EBPO grupė jaučia, kad mobilumas tarp bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo sistemų yra ribotas ir kad vis dar lieka nemenkų barjerų, neleidžiančių studentams, pasirinkusiems profesinio mokymosi kelią, pereiti į aukštesnį švietimo sistemos lygmenį, net jei jie parodo turį reikiamas tam žinias ir gebėjimus. Vis dar ribotas sistemos prieinamumas vyresnio amžiaus besimokantiejiems;
- kur kas labiau derinti ministerijų, tiesiogiai besirūpinančių švietimo politika, ypač Švietimo ir mokslo ministerijos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, veiklą. EBPO grupė yra tos nuomonės, kad konkurencija tarp šių dviejų ministerijų dėl paslaugų tiekimo yra neproduktyvi, veltui švaistomos lėšos, ypač kai tuo pačiu metu pripažįstama, jog labai svarbu derinti veiksmus sprendžiant regionų ekonominės plėtros problemas. Vyriausybė jau neabejotinai pripažįsta ministerijų (ypač Švietimo ir mokslo ir kitų ministerijų, kurios rūpinasi vaikų sveikata ir gerove bei regionų ekonomine plėtra) veiklos derinimo svarbą;
- skatinti aukštųjų mokyklų, ypač esančių to paties miesto zonoje, veiklos derinimą, dalijimąsi ištekliais ir studentų mobilumą. Finansavimo sistema turėtų skatinti bendradarbiavimą ir dalijimąsi

ištekliais visoje aukštojo mokslo sistemoje, taip pat bendradarbiavimą tarp aukštojo mokslo sistemos ir kitų švietimo grandžių. Labai svarbu toliau stiprinti ryšį tarp mokyklos baigiamųjų egzaminų ir aukštosios mokyklos stojamųjų egzaminų, taip pat lengvinti stojimą į naujas kolegijas tam pasirengusiems profesinių mokyklų mokiniams;

- susieti finansavimo politiką su ilgalaikiais švietimo tikslais. Kaip nurodoma toliau, nevykusi finansavimo politika gali tapti pagrindiniu reformos barjeru. Problema – ne tik finansavimo lygis, bet taip pat išteklių skirstymo ir valdymo būdai. Kadangi finansavimo politika vaidina vyraujančią vaidmenį nustatant švietimo sistemos kryptis, itin svarbu, kad būtų stiprus ryšys tarp Švietimo ir mokslo ministerijos ilgalaikių švietimo planų ir Finansų ministerijos politikos;
- ir toliau stengtis peržiūrėti pareigas ir išipareigojimus visuose švietimo sistemos lygmenyse siekiant labiau decentralizuoto, greitai reaguojančio ir atskaitingo mokyklų ir institucijų tinklo. Lietuva padarė reikšmingą pažangą decentralizuodama švietimo sistemą. Galima paminėti tokius pavyzdžius kaip savivaldybių ir mokyklų įtakos ir atsakomybės stiprinimas, Švietimo ir mokslo ministerijos funkcijų perdavimas apskritims, Ministerijos perorganizavimas pabrėžiant jos kaip politikos kūrėjo ir veiklos koordinatoriaus vadovaujančią vaidmenį, autonomijos suteikimas universitetams ir kitoms aukštosioms mokykloms, lankstesnis jų valdymas.

2000 – 2004 metų Vyriausybės programoje pabrėžiama ministerijų įgaliojimų mažinimo, apskričių administracijos stiprinimo ir savivaldybių įgaliojimų bei atsakomybės didinimo svarba. EBPO grupė pritaria veiksams, labiau decentralizuojantiems sistemą, tačiau mano, jog tam, kad šios permainos būtų veiksmingos ir garantuotų kokybę ir lygybę, būtinos tam tikros sąlygos:

- tobulinti vadovavimo ir valdymo gebėjimus mokyklų ir institucijų lygmenyje; to reikia prisilaikant padidėjusią atsakomybę. Tai pasakytina tiek apie universitetų rektorių, aukštesniųjų mokyklų direktorių, tiek apie vidurinių ir profesinių mokyklų vadovų kvalifikacijas;
- pakeisti požiūrį į kokybės užtikrinimo ir „inspektavimo“ funkcijas visoje sistemoje, bet ypač apskričių lygmenyje. Nuo sovietinių laikų centralizuoto inspektavimo ir kontroliavimo reikia pereiti prie priežiūros, rėmimo ir mokytojų bei mokyklų atsakomybės;

- vykdančią decentralizaciją subalansuoti Švietimo ir mokslo ministerijos, kuri pagrindinį dėmesį telktų į strateginį vadovavimą bei sistemos priežiūrą, ir institucijos, kuri užtikrintų, kad decentralizuota sistema būtų atsakinga už valstybės prioritetų laikymąsi, darbą.

Švietimo įstaigų tinklo infrastruktūros atnaujinimas

EBPO grupės nuomone, švietimo sistemos infrastruktūros atnaujinimas turi būti prioritetinga sritis. Grupė remia mokyklų išdėstymo iniciatyvą ir pastangas optimizuoti mokyklų (ypač bendrojo lavinimo ir profesinių) tinklą ir mano, kad ypač svarbu kuo geriau koordinuoti būtinus švietimo politikos pakeitimus. Rekomenduojama, kad Lietuva:

- peržiūrėtų pagrindinę finansinę bendrojo lavinimo politiką, kad būtų aiškiai skatinamos investicijos į pagrindinę mokymo įrangą ir kitus materialiuosius išteklius;
- pasiektų tinkamą pusiausvyrą tarp šių prioritetingų sričių: mokytojų atlyginimų didinimo ir mokyklų tinklo infrastruktūros rėmimo ir peržiūrėjimo;
- įgyvendintų aukštojo mokslo finansavimo pakeitimus (įskaitant ir trejų metų sutartis), kaip numatyta Aukštojo mokslo įstatymu;
- skatintų mokyklų ir institucijų bendradarbiavimą ir dalijimąsi ištekliais regioniniu ir valstybiniu lygiu;
- nuodugniai įvertintų lavinamąją ir socialinę optimizacijos įtaką vaikams, šeimoms, mokykloms ir bendruomenėms;
- išsprendę tai, ką EBPO grupė mato kaip galimą prieštaravimą tarp optimizacijos ir kitų prioritetų, tokių kaip perėjimas prie dešimtmetės pagrindinės mokyklos ir profiliavimas;
- ir toliau laikytų prioritetinga sritimi jaunimo ir suaugusiųjų rengimą informacinei visuomenei. Tai pabrėžiama ir Vyriausybės 2000 – 2004 metų programoje. Būtinios didelės investicijos ne tik kompiuteriams, kompiuterinėms programoms įsigyti, bet ir žmogiškiesiems ištekliams (ugdyto turinys, programos, mokytojų rengimas, jų kvalifikacijos tobulinimas ir t. t.) plėtoti.

Finansavimo pertvarkymas ir mokyklų bei kitų švietimo įstaigų valdymo stiprinimas

Švietimo sistemos finansavimo ir valdymo pertvarkymas yra esminė tolesnės švietimo sistemos reformos prielaida. Akivaizdu, kad

reikia papildomų investicijų į švietimą, bet jų galima tikėtis tik stiprėjant šalies ekonomikai. Tačiau pagrindinės finansavimo problemos priklauso nuo dabartinės politinės struktūros – nuo skatinimo efektyviai ir produktyviai naudoti esamus išteklius arba tokio skatinimo nebuvimo. Dažniausiai finansavimo problemos susijusios su valdymo problemomis. Konkrečios rekomendacijos dėl finansavimo ir valdymo pateiktos anksčiau, aptariant ikimokyklinį, privalomąjį ir bendrąjį lavinimą bei aukštąjį mokslą. EBPO grupė rekomenduoja Lietuvai ir toliau laikyti visos švietimo sistemos finansavimo ir valdymo pertvarkymą prioritetine sritimi. Konkrečiai:

- pripažinti, kad viešo administravimo reforma ir švietimo reforma yra glaudžiai susijusios. Efektyvi švietimo sistema labai priklauso nuo stiprios, efektyviai dirbančios vietinės valdžios, pertvarkytos regioninės struktūros ir centrinės valdžios – strateginio vadovo ir veiklos koordinatoriaus;
- spręsti disproporcijos tarp savivaldybių ir regionų galimybių remti švietimą ir teikti švietimo paslaugas bei priimti papildomus centrinės valdžios perduotus išipareigojimus (pavyzdžiui, profesinis mokymas ir specialiųjų poreikių mokinių ugdymo įstaigos) problemą;
- siekiant reformos tikslų bei efektyvesnio ir produktyvesnio išteklių naudojimo suteikti galimybę lanksčiau naudoti biudžeto išteklius savivaldybių ir mokyklų lygmenyse.
 - Įgyvendinti Aukštojo mokslo įstatymo nuostatas dėl ilgalaikio aukštojo mokslo plėtros plano, sutarčių su aukštosiomis mokyklomis ir glaudesnių sąsajų tarp ilgalaikio planavimo, kokybės vertinimo rezultatų ir valstybės finansavimo.
 - Gerokai sugriežtinti universitetų darbo rezultatų, viešos atskaitomybės ir vidinio valdymo reikalavimus, siekti reikiamų Aukštojo mokslo įstatymo pataisų.
 - Teikti pirmenybę ilgalaikiam studentų finansavimo planui.
 - Keisti finansavimo politiką: taikyti skatinamąsias priemones už naujų švietimo formų (nuotolinis mokymasis, informacinės technologijos ir t. t.) įdiegimą, jei laikomasi visų pagrindinių kokybės ir rezultatų reikalavimų.
 - Toliau tobulinti švietimo politikos aplinką (finansavimas, kokybės užtikrinimas ir atskaitomybė), kuri palengvintų aukštos kokybės konkurencingų nevalstybinių mokyklų ir kitų švietimo įstaigų kūrimąsi.

- Keisti mokesčių politiką, kad būtų skatinama įvairių nevalstybinių pajamų šaltinių parama švietimui, įskaitant socialinių partnerių paramą.

Tolesnio reformos vykdymo svarba

Visoje savo apžvalgoje EBPO grupė giria Lietuvą už tai, kad per pastarąjį dešimtmetį reformos vykdymas nebuvo sustojęs. Tam padėjo keletas aplinkybių, tokios kaip pagrįsta į ateitį nukreipta Bendroji koncepcija, daugelio politinių lyderių sutarimas dėl reformos principų ir tikslų, nevyriausybinių organizacijų ir neformalių grupių parama ir iš dalies valstybės tarnybos reforma. Tačiau EBPO grupė baiminasi, kad, nepaisant padėtų stiprių pagrindų, ateityje gali kilti nesutarimų ir silpnėti parama reformai. Kaip minėta, esminiam švietimo sistemos pakeitimui reikia laiko. Nors žmonės ir sutinka su reformos koncepcija ir principais, dažnai nebenori jai pritarti, kai reikia pradėti ją įgyvendinti ir priimti nelengvus sprendimus.

Rengiant ataskaitą, 1999 metų spalio mėnesį Lietuvos Respublikos Prezidentas, suprasdamas, kad sėkmingam reformos vykdymui reikia plataus politinių partijų ir interesų grupių sutarimo, surinko darbo grupę ilgalaikėi švietimo strategijai parengti. Nors ši darbo grupė dar nepateikė savo ataskaitos, EBPO grupė tvirtai palaiko jos darbo tikslus. Bendroji koncepcija suvaidino teigiamą vaidmenį, tačiau socialinis, ekonominis ir politinis Lietuvos kontekstas nuo kritiško 1988 – 1992 metų laikotarpio labai pasikeitė. Nors pagrindiniai principai ir neprarado svarbos, kai kurios įgyvendinimo detalės ir terminai dabartinei situacijai nebetinka.

Todėl EBPO grupė rekomenduoja, kad aukščiausių Lietuvos Respublikos vadovų iniciatyva būtų parengta nauja ilgalaikė Lietuvos švietimo strategija. Tokia strategija, be viso kito, turėtų:

- remtis 1992 metų Bendrąja koncepcija, pabrėžiant tęstinumą ir teikiant didesnę paramą pokyčiams, kurie bus įgyvendinami per ateinantį dešimtmetį ir dar vėliau;
- susieti švietimo reformą su ateinantiems 10 – 25 metams numatytais pagrindiniais socialiniais, ekonominiais ir kultūriniais Lietuvos Respublikos prioritetais. Lietuvos žmogiškasis kapitalas yra pats didžiausias jos turtas, kuris leis jai klestėti ir sėkmingai konkuruoti Europoje, pasaulinėje ekonomikoje ir informacinėje visuomenėje;
- nubrėžti aiškius, išmatuojamus ilgalaikius tikslus ir nustatyti tam tikrus standartus, pagal kuriuos bus vertinama pažanga ir atsiskaitoma visuomenei;

- įtraukti plačius Lietuvos visuomenės sluoksnius, įskaitant ir socialinius partnerius bei žiniasklaidą, į tikslų ir strategijų formavimą. Tikslas turėtų būti atgaivinti ir padidinti sutarimą, kuris suteikė svarumo Bendrajai koncepcijai, taip pat padėti visuomenei suvokti, kodėl nacionalinės švietimo sistemos pertvarkymas toks svarbus iš esmės visoms Lietuvos visuomenės, ekonomikos, kultūros ir krašto apsaugos sritims. Kaip ir anksčiau, nevyriausybinių organizacijų ir neformalių grupių indėlis bus labai svarbi strategijos dalis;
- investuoti į tolesnį informacijos ir vertinimo sistemų, būtinų atliekamo darbo ir pasiektos pažangos priežiūrai, vystymą. Įvairių šalių lyginamoji informacija apie pasiektus rezultatus ir geriausią praktiką turėtų būti viena iš pagrindinių tokios sistemos sudedamųjų dalių. Valstybės finansinė parama darbui, kuri anksčiau rėmė EK *Phare* programa ir kitos Nacionalinio egzaminų centro išorės iniciatyvos, tęsti ir tobulinti, yra pavyzdys tų žingsnių, kurie reikalingi išsamiai, aiškiai ir nuosekliai informacijos sistemai sukurti.

Apžvalgą parengusi EBPO grupė yra tos nuomonės, kad Lietuvos Respublika turi labai stiprią švietimo sistemą ir tvirtą conceptualųjį ir teisinį pagrindą tolesniam jos tobulinimui per ateinančią dešimtmetį. Valstybės vadovai supranta, kokie sunkumai jų laukia tolesniame reformos etape, ir yra pasirengę žingsnis po žingsnio eiti nuo koncepcijų ir įstatymų prie realių permainų.

EBPO grupei teko didelė garbė atlikti šią apžvalgą ir ji tikisi, kad ši ataskaita suteiks praktinės informacijos ir padės toliau vykdyti Lietuvos švietimo reformą.

Turinys

Ižangos žodis	3
Pratarmė	6
Privalomojo ir bendrojo lavinimo rekomendacijų santrauka	8
Profesinio mokymo rekomendacijos	15
Suaugusiųjų mokymo rekomendacijos	19
Socialinės integracijos rekomendacijų santrauka	20
Rekomendacijos dėl specialiųjų poreikių	22
Aukštojo mokslo rekomendacijų santrauka	23
Ateities uždaviniai ir reformos vykdymas	32

**Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros
organizacijos ekspertų atliktos
Lietuvos švietimo politikos apžvalgos
r e k o m e n d a c i j o s**

Redaktorė *Mimoza Kligienė*

2002-11-05. Tiražas 300 egz. Užs.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras,
Geležinio Vilko g. 12, 2600 Vilnius.

Spausdino UAB „Varosa“, Aguonų g. 17, Vilnius